

Versierde initial in de stadsrekening van het jaar 1500
SAG, 400/35, folio 1

De veertiende - eeuwse Gentse stadsrekeningen met gaten in het perkament en lacunes in de tijd

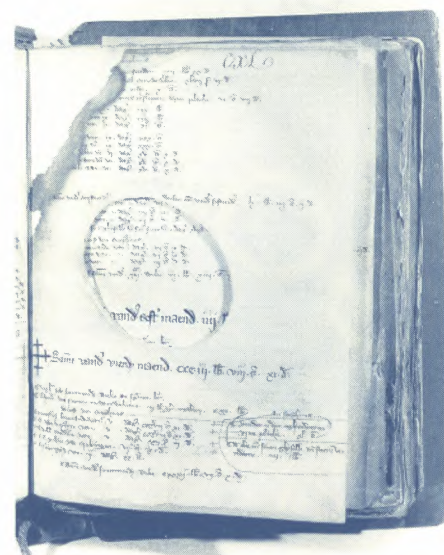
De oudste doorlopende reeks in het Gentse stadsarchief (Oud Archief) is de reeks 400, de stadsrekeningen. De rekeningen lopen in principe over één schepenjaar, dat tot 1540 startte op 15 augustus. In het archief zijn deze documenten echter niet alle per schepenjaar ingedeeld. Vooral voor de aanvangsperiode werden meerdere rekeningjaren samengevoegd onder een zelfde nummer. De reeks 400 telt 372 nummers die lopen over 484 jaar.

Ze vangt aan op 15 augustus 1314 met de aanhef: *Int ingaende vanden scependoerne Willems Berren (Willem de Beer) ende siere gesellen*. Dit was evenwel niet de eerste stadsrekening die opgemaakt werd. Daarvan getuigt een bewaard gebleven rekeningfragment uit 1280. Een aantal onrechtstreekse bewijzen voor de oudere aanvang van de stadsrekeningen werden besproken door Hans Van Werveke in het voorwoord van de postume uitgave (Brussel,

1970) van de stadsrekeningen uit de periode 1351-1364 die door zijn vader Alfons werd voorbereid. Ook na 1314 bleven de rekeningen niet volledig bewaard. Voor de veertiende eeuw ontbreken er buiten de aanvangsjaren nog ruim twintig rekeningjaren geheel of gedeeltelijk. Veel waarde schijnt men dus niet te hebben gehecht aan de bewaring van deze documenten en voor hun opmaak wer-

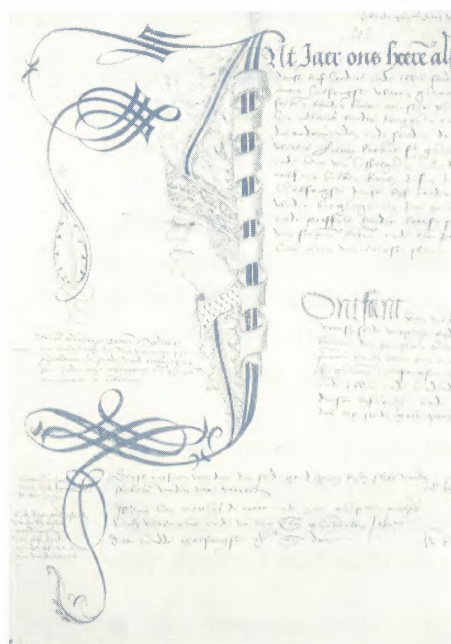
den geen grote kosten gemaakt. Men gebruikte perkamentbladen van povere kwaliteit met weggesneden fouten, wat dan grote gaten in de bladspiegels kon opleveren. Voor de omslagen nam men ook wel eens slechts half onthaarde huidstukken. Van de meeste aanvangsjaren zijn alleen zogenaamde kladboeken bekend. De stadsrekeningen waren overduidelijk in de eerste plaats bestemd voor onmiddellijk gebruik: voor de controle van inkomsten en uitgaven door de schepenen. Wat niet betekent dat ze van secundair belang waren. Hans Van Werveke (1970) beschreef bijvoorbeeld hoe de centrale overheden hardnekkig maar meestal vergeefs probeerden de hand te leggen op die rekeningen. Wellicht werden de vroegste reke-

ningen enige tijd bewaard door de stadsontvangers, waarna ze verloren gingen. Merkwaardig is wel dat in het bestuursjaar 1316-1317, het jaar dat de rekeningen van de 'grote ontvangsten' (het zoengeld) voor het eerst integraal bewaard bleven, de hoger genoemde Willem de Beer de voornaamste (eerstgenoemde) ontvanger was van deze belastingen. Ook het feit dat de ontvangers als 'hoofdmannen' in 1321 en de daaropvolgende jaren de feitelijke macht hadden te Gent, kan een rol gespeeld hebben in het bijna systematisch bewaard blijven van de rekeningen vanaf die tijd. Ondanks deze lacunes vormen ze een buitengewoon rijke bron van gegevens over het reilen en zeilen van de stad. Aan de hand daarvan konden bijvoorbeeld de bekende schattingen van het veertiende-eeuwse Gentse inwonertal gemaakt worden. Een doorsnee jaar uit het midden van de eeuw bevat zo maar eventjes 300 à 400 familienamen. De rekeningen leverden en leveren nog steeds exact kwantificeerbaar basismateriaal waarvan alleen extrapolaties en interpretaties voor kritiek vatbaar blijven. Historici uit opeenvolgende generaties werden erdoor gefascineerd. Maurits Gysseling en Hans Van Werveke putten er uitvoerig uit voor hun basiswerken over respectievelijk Gentse plaatsnamen (Antwerpen, 1954) en stadsfinanciën (Brussel, 1934). Niet te verwonderen dus dat er transcripties van in druk gegeven werden. Zonder meer indrukwekkend is

*Men gebruikte perkamentbladen van geringe kwaliteit met half onthaarde huidstukken en gaten in de bladspiegel
SAG, 400/1 folio's 31 en 140*

*Versterde initiaal in de stadsrekening van het jaar 1503
SAG, 400/35, folio 202*

het kwalitatief hoogstaande werk van Julius Vuylsteke over de periode 1314-1334 (Gent, 1900) dat 1048 dichtbedrukte en typografisch zeer verzorgde bladzijden telt. Het register (index) door A. Van Werveke voegt er daar zo maar eventjes 246 aan toe. Dit monument was niet de eerste uitgave van de Gentse stadsrekeningen. Al in de periode 1874-1893 waren de rekeningen over de jaren 1336-1349 en 1379-1389 waarin de Arteveldes actief waren, door Vuylsteke en Napoleon De Pauw uitgegeven. Het was in de eerste plaats een door Artevelde-romantiek geïnspireerde onderneming, maar vooral de gedeelten die door Vuylsteke verzorgd werden, zijn waardevol en correct (zie H. Van Werveke, 1970). Jammer genoeg ontbreekt een index.

Wie gegevens zoekt over bepaalde onderwerpen, bijvoorbeeld over openbare werken of krijgstochten, vindt meestal goed de weg. De rubrieken volgen immers een vrij vast patroon. Wie echter inlichtingen over bepaalde personen zoekt, heeft een zware klus te klaren. Voor de uitgave van Van Werveke is er een onuitgegeven maar goed bruikbare familienamen-index van de hand van Julien Carlier beschikbaar. In 1999 volgde tenslotte de uitgave (Brussel) door David Nicolas en Walter Prevenier van de rekeningjaren 1365-1375. Deze forse turf bevat naast een index ook een lijst met alle uitgegeven rekeningen en een erg nuttige typering van hun inhoud. Al deze drukwerken vormen samen een prachtig werkinstrument voor onderzoekers. Maar ook voor anderen zijn ze meer dan interessant. Achter de schijnbaar droge opsommingen zit een massale hoeveelheid intens en complex stadsleven verborgen. De boekdelen staan ter beschikking in de leeszaal.

Luc Devriese

Wanneer ik dit edito schrijf, is Sinterklaas dichterbij dan één januari, moet de laatste activiteit voor 2003 nog plaatsvinden, maar mag ik niet uit het oog verliezen dat dit nummer begin januari 2004 bij u in de bus valt. Nieuwjaarwensen zijn dus op hun plaats. U een gelukkig, gezond en boeiend 2004 toewensen, zowel in naam van het gehele bestuur als in mijn eigen naam, doe ik van ganser harte. Aan dat boeiend maken zal de vriendenkring proberen zijn steentje bij te dragen.

Heel wat leden beantwoordden reeds de oproep in het oktobernummer om hun lidmaatschap te hernieuwen. Dit is voor ons de stimulans om op de ingeslagen weg verder te gaan en het steeds beter te doen. Lidgelden zijn belangrijk. Ze maken het mogelijk de activiteiten gratis aan de leden aan te bieden. Maar dit, de realisatie van @rchieflink en - nieuw in 2003 - onze website, zijn slechts mogelijk dankzij de belangeloze inzet van sprekers, gidsen, auteurs, vormgevers, redacteurs, illustratoren, "webmaster" en vele anderen. Aan allen onze oprechte dank.

De algemene ledenvergadering zal worden gecombineerd met een aantrekkelijke nocturne over een van de belangrijkste functies van het stadsbestuur in de negentiende eeuw. We hopen zo onze leden meer te betrekken bij het reilen en zeilen van de vriendenkring. Ook willen we wijzen op de mogelijkheid te reageren via onze website www.archieflink.centerall.com. Aarzel niet er gebruik van te maken.

Bijna zeshonderd geïnteresseerde bezoekers, een aantal nieuwe leden en een netto opbrengst van om en bij de duizend euro maken dat we kunnen terugkijken op een geslaagde opendeurdag. Het gekozen project, de restauratie van een ommeloper uit 1788, een kaartenboek waarin de 410 percelen van het gebied tussen de stadsversterking en de Rietgracht zijn beschreven (reeks 98 atlas nr. 17), kunnen we laten uitvoeren. En er blijft nog wat geld over voor een volgend project!

Voor de uitstraling van het Stadsarchief en het behoud van ons erfgoed blijven we ons met uw steun in 2004 inzetten.

Griet Maréchal,
voorzitter

De Gentse Burgerwacht. Een 'papier-geschiedenis'

In de notulen van het Gentse college van burgemeester en schepenen van woensdag 22 november 1848 kan men een zeer kort besluit lezen.

Charles Coppens, kolonel van de oude Burgerwacht, wordt ontslagen van de zorg voor de documenten van deze Burgerwacht. Samen met een inventaris worden de stukken toevertrouwd aan de stad, die alles opneemt in haar archief. Niet zoveel steden en gemeenten in België kunnen er zich nog op beroemen over veel documenten van de oude Burgerwacht (1830-1848) te beschikken.

Doorgaans vinden we nog materiaal uit de tweede helft van de negentiende eeuw, vanaf de eerste grote hervorming van de Burgerwacht in mei 1848 tot haar stille dood na de Eerste Wereldoorlog. De Gentse situatie is uniek,

omdat het nog bestaande archief van de Burgerwacht voor meer dan de helft bestaat uit documenten uit de periode 1830-1848.

In het voorliggende artikel wordt ingegaan op de lotgevallen van het bestand, omdat het mooi illustreert hoe men in de vorige eeuw met archiefmateriaal omsprong. Wie meer over de Burgerwacht wil weten kan gemakkelijk elders informatie vinden. De Burgerwacht werd opgericht om de verdediging van het Belgische grondgebied en de openbare veiligheid en rust in stad of gemeente te verzekeren. De inlijving was verplicht voor alle mannen tussen de éénentwintig en de vijftig jaar.

Opvallend, wanneer men het huidige archiefbestand in zijn geheel bekijkt, zijn de pieken en dalen in de omvang van wat bewaard is. Van de jaren 1831-1833 is vrij veel tot ons gekomen. Op 1835 na zijn de jaren tot 1839-1840 nauwelijks het vermelden waard. Daarna wordt het helemaal stil. Wie niet met de geschiedenis van de Burgerwacht vertrouwd is, zou vermoeden dat veel verloren ging. De werkelijkheid is genuanceerder. De crisissituatie waarin België zich bevond in de eerste jaren van zijn bestaan, maakte dat strenger werd toegezien op het naleven van de wettelijke bepalingen rond de Burgerwacht. Dit leidde tot een grotere

administratieve bedrijvigheid inzake archiefproductie en tot een zorgzamere omgang met de documenten. Toen de oorlogsdreiging minder werd, bekoelde het enthousiasme heel snel en stelden de plaatselijke overheden zich minder streng op. De opflakking van 1839 was te wijten aan een opstoot van vaderlandsliefde naar aanleiding van de vredesonderhandelingen tussen België en Nederland. Even kwamen twistpunten weer naar boven en werd onder de aandacht gebracht dat er eigenlijk nog een oorlogstoestand tussen de twee landen bestond. Men herinnerde zich het bestaan van de Burgerwacht, die uit haar slaap werd gehaald. Na het tekenen van de vrede op 19 april 1839 bekoelde de strijdbaarheid heel snel. De Burgerwacht zou vanaf dan tot de hervorming van mei 1848 een sluimerend bestaan leiden.

Het was naar aanleiding van de opheffing van de 'oude' Burgerwacht dat Charles Coppens in november 1848 het archief van de Gentse Burgerwacht overdroeg aan de stad. Bij deze gelegenheid werd een inventaris opgesteld. Waarschijnlijk was voortgaand aan de overdracht snel enige ordening aangebracht in de talrijke documenten die men sedert 1840 had laten verkommeren. Vanuit archivistisch standpunt is het verder interessant vast te stellen dat in deze inventaris één nummer werd voorbe-

houden aan de Burgerlijke Wacht (*Garde Urbaine of Garde Bourgeoise*), de lokale rechtsvoorganger van de nationaal georganiseerde Burgerwacht (*Garde Civique*). Omdat de twee verschillende instellingen dezelfde opperbevelhebber hadden en de opdracht gedeeltelijk gelijklopend was, gebeurde er toen al een vermenging van twee archiefbestanden.

In november en december 1856 vond men op de zolders van het stadhuis documenten die betrekking hadden op de oude Burgerwacht. Men voegde ze bij de overdracht van Coppens zonder zich af te vragen wie ze had gevormd.

Nog geen jaar later, in augustus 1857, breidde men de verzameling uit met verscheidene registers die afkomstig waren van de stedelijke administratie en die betrekking hadden op de Burgerwacht. Na de vermenging van de bestanden van Burgerwacht en Burgerlijke Wacht, werden nu

ook documenten van een derde archiefvormer, de stedelijke administratie, tussengevoegd.

De vermenging zette zich verder door in de periode 1867-1870. Sedert 1863 maakte men in het stadsarchief werk van de ordening van de moderne archieven (1794-1863) volgens de toen gangbare archivistische principes. Men werkte rubrieksgewijs en benoemde zijn rubrieken van A tot Z en van AA tot EE. De rubriek conscriptie, militie, Burgerwacht en diverse militaire zaken werd ondergebracht onder de letter M. Een verdere onderverdeling was noodzakelijk zodat de Burgerwacht het nummer M25 kreeg. De archiefbewerking bij zijn herordering van het archief van de oude Burgerwacht uit van de overdrachtslijst die Coppens in 1848 had laten opstellen, maar hij probeerde er ook onderwerpen in te onderscheiden. Deze benadering moet hem hoofdbrekens hebben bezorgd, want er waren vele stukken die moeilijk in een rubriek waren onder te brengen of die eigenlijk in meerdere rubrieken pasten. Het gevolg was dat hij bleef zitten met een onoverzichtelijke rubriek 'varia'.

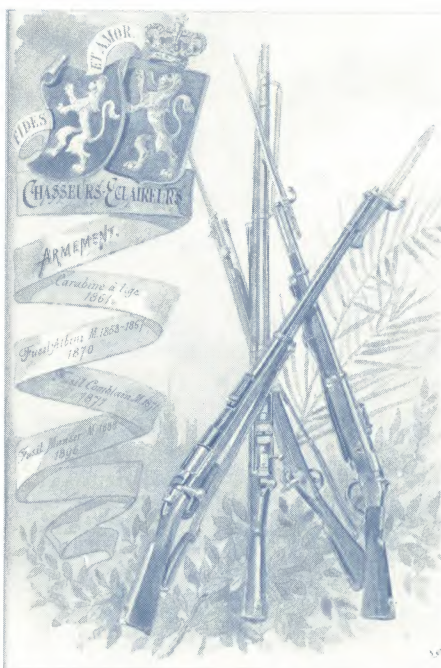
Na 1870 is nog nauwelijks informatie terug te vinden over de lotgevallen van het bestand M25. Het deelt het lot van alle andere bestanden in het stadsarchief en het wordt herhaaldelijk verhuisd. Wanneer men in 1954 begint met het vervangen van de in bedenkelijke staat verkerende verpakking van het moderne archief, werd ook het bestand

van de Burgerwacht onder handen genomen. De nieuwe dozen voorzagen men van raadselachtige opschriften die verwezen naar de inventaris van 1848 en de bewerking van 1867-1870. Eigenlijk was het bestand niet toegankelijk omdat de inventaris in de leeszaal enkel sprak van M25 en de aanduidingen op de kartonnen dozen niet overnam. Toen in 2002 ook de oude inventaris uit 1848 zoek was, drong een bewerking en ontsluiting van het bestand zich op. Ondertussen is de nieuwe inventaris van het archief van de oude Burgerwacht (1830-1848) een feit. Nu de 'wegwijzer' er is, is het enkel nog wachten op geïnteresseerden om de inhoud van dit bestand te ontsluiten.

Dominiek De Meester

*Illustraties uit het Guldenboek van het korps van de jagers-verkenner van de burgerwacht van Gent, 1861-1914
SAG, Reeks Militie*

Louis Varlez - Vader van het 'Gentse systeem' krijgt biografie

Op 17 april 2003 werd *Van Gent tot Genève. Louis Varlez. Een biografie* aan het publiek voorgesteld. Dit boek vertelt het rijk gevulde levensverhaal van Louis Varlez (1868-1930), een zeer gedreven en gepassioneerd wetenschapsman, die nationaal en internationaal van grote betekenis is geweest in de evolutie van de sociale politiek vanaf het einde van de negentiende eeuw tot in het interbellum. Op vele vlakken behoorde hij tot de mensen van het eerste uur, onder meer in de ontwikkeling van de werkloosheidsverzekering in België en de uitbouw van de permanente Internationale Arbeidsorganisatie in Zwitserland. Desondanks bleef deze boeiende figuur lange tijd een nagenoeg vergeten persoonlijkheid in de Belgische en internationale geschiedenis.

Via zijn academische contacten als student aan de Gentse rechtsfaculteit wist Louis Varlez zich reeds als jonge twintiger te ontplooiën tot een actief en erudiet advocaat, die na zijn dagtaak ontelbare sociologische monografieën schreef, vaak in het kader van de progressieve *Société Libérale d'Etudes Sociales*. Hij werd daarbij gevoed door de denkbeelden van vorige generaties liberale intellectuelen, zoals de Gentse hoogleraar François Laurent, die zich vanuit paternalistische motieven van 'volksverheffing' bekommerden om het materiële lot van de groeiende arbeidersbevolking.

Foto Louis Varlez,
Universiteitsbibliotheek Gent

De sterk geproletariseerde industriestad Gent, sinds de jaren 1880 het toneel van een onomkeerbare stroom sociale conflicten, werd een uitgelezen plek voor het denk- en actiewerk van Varlez. In tegenstelling tot vroegere generaties liberalen voelde hij echter geen afkeer van het socialisme. Met zijn objectieve en wetenschappelijke maatschappijanalyses genoot hij zelfs grote erkenning en respect bij de Gentse sociaal-democraten rond Vooruit.

Varlez' engagement ging veel verder dan louter wetenschapsbeoefening vanuit een stoffige studeerkamer. Zijn

progressief-liberale opvattingen, waarin ideeën van spaarzaamheid en vooruitzindheid centraal stonden, vonden een concrete uitwerking in het zogenaamde 'Gentse systeem' van de werkloosheidsverzekering, waarvan Louis Varlez als geestelijke vader kan doorgaan. In samenwerking met de stad Gent opende in 1900 het Werkloosheidsfonds zijn deuren, dat twintig jaar lang zou worden voorgezeten door Varlez, die op basis van jarenlange research over gelijkaardige, maar mislukte pogingen in het buitenland grote kennis ter zake had verworven. Deze stedelijke instelling, waarvan de omvangrijke bronnencollectie in

het Gentse stadsarchief wordt bewaard¹, belichaamde een innoverende samenwerkingsvorm tussen overheid en arbeiders in de strijd tegen de werkloosheid. Het ging uit van het principe dat de arbeider zélf moest sparen of zich laten verzekeren binnen zijn/haar vakbond, vooraleer hij/zij kon rekenen op een bijkomende vergoeding van de stedelijke overheid. Dit innoverende Gentse systeem boekte succes en kreeg zelfs navolging in andere Belgische en Europese steden. Het ontstaan van de werkloosheidsverzekering, hoewel nog sterk lokaal georganiseerd, maakte deel uit van een belangrijke scharnierperiode in de evolutie van een eeuwenoude armenzorg in de openbare onderstand naar een gecoördineerd overheidsingrijpen. Aanvankelijk verliep deze ontwikkeling nog vrij traag. Pas in 1944 werd de sociale zekerheid, zoals wij die de dag van vandaag nog steeds kennen, gegrondvest. Hoewel het door Louis Varlez ontworpen verzekeringssysteem niet in zijn totaliteit op het nationale niveau werd overgenomen, speelde de man toch een betekenisvolle rol. Hij kan doorgaan als een belangrijke verbindingsfiguur tussen het eind-negentiende-eeuwse liberalisme en de opkomende sociaal-democratie. Varlez stelde immers de limieten van de economische vrijheid vast en pleitte voor overheidsinterventie, een principe dat door de aanhangers van het klassiek liberalisme resoluut werd afgewezen. In het 'paars gedachtegoed avant-la-lettre' van deze sociaal-

liberale jurist vormde de inzet van individu en gemeenschap de noodzakelijke voorwaarde voor een sociale consensus.

Internationaal heeft Varlez op hetzelfde terrein vanaf 1900 een grote autoriteit verworven. Als één van de spilfiguren van de *Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage*, opgericht in 1910 te Gent, nam zijn internationale ambitie meteen een hoge vlucht. Het was aan deze bekendheid te danken dat hij na de Eerste Wereldoorlog de Gentse universiteit, waar hij ook hoogleraar in de

rechten was, verliet om zijn schouders te zetten onder de pas opgerichte Internationale Arbeidsorganisatie in Genève. Tussen 1920 en 1930 was hij topfunctionaris bij één van de belangrijkste internationale organisaties van sociale wetgeving, de enige vandaag nog zeer betekenisvolle instelling die de Volkenbond heeft overleefd. De Belg werkte er mee aan de fundamente van een multilaterale migratiereglementering, een problematiek die vandaag de dag nog meer dan voorheen de actualiteit haalt.

Jasmien Van Daele

Jasmien Van Daele (1977) werkt als aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen aan de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent.

J. VAN DAELE,

Van Gent tot Genève. Louis Varlez. Een biografie, Gent, Academia Press-Amsab-Liberaal Archief, 2002, 248 p.

¹Het SAG beheert een mooie collectie archiefbescheiden die licht werpen op Varlez' rol in de totstandkoming van en de beleidsvorming in tal van stedelijke instellingen m.b.t. werkloosheid. Voor een gedetailleerde omschrijving, zie *Modern Archief*, reeks K (handel en nijverheid), afdeling VIII (sociale instellingen): Werkloosheidsfonds en aanverwante instellingen, waarvoor Varlez de krijtlijnen uittekende en/of mee bestuurde: Werkbeurs, Crisisfonds, Bijzonder Spaarfonds, Officiële Verzekeringskas tegen de Werkloosheid, Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage.

colofon

@archieflink is de driemaandelijkse nieuwsbrief van 't Archief. Gent on Files, een ondersteunende vzw voor het Stadsarchief van Gent

Het abonnement is begrepen in de lidmaatschapsbijdrage: 13 *euro* individuele leden, 15 *euro* gezin, 25 *euro* steunende leden en 250 *euro* ereleden.

Een los nummer kost 4 *euro*.

Nieuw rekeningnummer:
000-3252077-55

Adres GOF

p.a. Stadsarchief, Abrahamstraat 13,
9000 Gent

Tel (09)225 32 53 - Fax (09)233 11 58

E-mail stadsarchief@gent.be

Website: www.archieflink.centerall.com

Coördinatie en eindredactie

Valérie Meillander

Christine Duthoit

Verantwoordelijke uitgever

Griet Maréchal, Visserij 11,
9000 Gent

ISSN - nummer: 1376-2966

Foto's

Carlos Hourez,
tenzij anders vermeld

Vormgeving

Évé Grafica - Erika Vanderstockt,
Gent, GSM: 0486/51.78.88

Druk

J. Verbeke, Gent

Inhoud

• De veertiende-eeuwse Gentse stadsrekeningen	1
• Edito	3
• De Gentse Burgerwacht	4
• Louis Varlez	6
• Link	8

*Handgeschreven en verlicht genealogisch
werk door De Launay P.A., La descente
généalogique de l'ancienne et noble famille de
Mesdach, Brussel, 1691
SAG, familiepapieren 4178*

Erfgoeddag 2004: 't Zit in de familie

Het al ruim bekende Erfgoedweekend wordt op zondag 18 april 2004 kort en krachtig een Erfgoeddag. Dit initiatief van de Vlaamse Gemeenschap wil het cultureel erfgoed in Vlaanderen en Brussel in al zijn diversiteit onder de aandacht van een breed publiek brengen, met als opzet de kwaliteit van het samenleven te verhogen. Tevens wil het een signaal geven aan de lokale besturen om dit erfgoed als beleids-thema ernstig te nemen. Na verzamelen en reizen is dit jaar gekozen voor het thema familie, onder de slogan : 't Zit in de familie'. Opnieuw een ruim onderwerp dus, dat heel wat mogelijkheden biedt. De organisatoren onderstrepen terecht, hoe iedereen met zijn 'familiaal erfgoed' geconfronteerd wordt, en hoe we bijvoorbeeld dag in dag uit met een verleden van meer dan tweehonderd - en soms van meer dan vijfhonderd jaar - aan de slag gaan, telkens we onze familienaam gebruiken. Bij het opzoeken van die namen speelt het Stadsarchief, met zijn collectie

Gentse parochieregisters en andere personalia, uiteraard een rol van eerste rang. Daarnaast kunnen in een kleine tentoonstelling nog heel wat meer archiefstukken rond leven en dood aan bod komen.

Erratum

In het vorige nummer van archieflink werd het overlijden meegedeeld van onze oudste en trouwste leeszaalbezoeker, de heer Xavier Fobe. Daarbij sloop een drukfout in de titel, met name de overlijdensdatum van 1993, in plaats van uiteraard **2003**.

Onze excuses hiervoor.

De redactie

Aankondiging

We willen er nu reeds onze meest fervente bezoekers op wijzen dat de leeszaal wegens de jaarlijkse bestandencontrole gesloten zal zijn van maandag 10 mei 2004 tot en met vrijdag 14 mei 2004!